

Födoämnen och fördomar.

Bland allmogen i S.Möre har sedan åldrig tid aversion mot vissa födoämnen varit rådande. Orsaken därtill kan vara tvåfaldig. Dels har man varit rädd för förgiftning genom att inte med säkerhet kunna skilja ätliga ämnen från oätliga eller rent av giftiga, dels ha vissa ämnen på grund av den tabu som de förknippats med inte fått förtäras. Till de förstnämnda kan en del vegetabiliska ämnen räknas, då däremot de senare härröra från djurriket.

Så förekom det aldrig, att man åt svamp, trots att trakten är rik på ätliga svampar av olika slag. Enligt gammal uppfattning var all svamp kreatursföda, undantagandes den rent giftiga såsom flugsvampen m.fl. Det förekom inte i något hushåll, att man tog vara på någon sorts svamp till mat för egen räkning. Men däremot var det vanligt, att man plockade svamp till försäljning i städerna, och därvid förekom endast toppmurklan. Alla andra ätliga svampar ratades.

Det var huvudsakligen barn, som plockade murklor eller "måttler", som namnet lydde. "En måttel flera fåttler eller mattler". De skulle först torkas, innan de kunde säljas, och det skedde på så sätt, att murklorna såväl större som mindre trädades på

Luf.
74.

en tråd och bildade på så sätt ett långt band, som hängdes på ett luftigt ställe att torka. Då hela samlingen var fullt torr, såldes den till en lanthandlare, som sedan i sin tur sålde hela partiet i Karlskrona med stor provision. Varje handlande köpte upp murklor under vårsäsongen under april och maj månader då de fanns att plocka. Hade man något annat ärende till "stan", brukade man även ta med de av barnen samlade murklorna och sälja. Försäljningspriset blev då något högre än då man försälde dem hemma hos handlanden. Priset i hemorten noterades efter lod och murklorna betalades med 4, 5 eller 6 skilling lodet. Det var vanligt pris under de senare decennierna på förra århundradet. Pil-Emman eller Emma Svensson i Glosebo gjorde ofta affärsresor till Karlskrona och brukade då ta med sig ett parti uppköpta murklor till sina avnämare därstädes. (Emma var dotter till båtsman Pil) därav namnet Pil-Emman.

Men Pil-Emman var inte den enda, som köpte upp murklor. Varje lanthandlare gjorde det både för att hjälpa barnen med försäljningen och för att själv samtidigt tjäna på affären. Så kunde man sälja de torkade murklorna till E. J. Petersson i Petamåla eller till P. Pettersson i Fagereke. Men Pusta-Massen i Hästmahult köpte också murklor och så gjorde även Granlunds Lina. Samtliga handelsidkare med förbindelser i städerna Kalmar och Karlskrona.

Man kände ganska väl till de platser, där murklor växte. På öppna platser i hagarna, där lövskog växte, kunde man finna murklor, och pojkar, som drev kring i hagarna, visste alltid var murklor fanns och behövde sällan gå på måfå. Då toppmurklan är lätt att skilja från övriga svampar, behövde aldrig någon förväxling uppstå. Stenmurklor plockades aldrig, då sådana inte köptes eller ansågs för ätliga de benämndes "käringaöron" och lämnades kvar av den, som letade efter poppmurklor. -

Någon större propaganda för svampens användning i hushållet förekom inte. En svag ansats därtill gjordes emellertid mot slutet av 1880-talet, då en troligen av hushållningssällskapet utsänd svampkännare propagerade för användning av svamp. Han demonstrerade därvid flera sorters ätliga svampar såsom fingersvamp, champinjon, kantarell m. fl. men intresset bland folket försvann snart och svampätningen tog aldrig någon fart i trakten. Den gamla inställningen till svamp som människoföda kunde inte ändras förrän den nya tiden med ^{en} ~~nya~~ riktig kännedom om svamp och dess tillräddning vunnit insteg, och den tidens inbrott kan man skönja i början av detta århundrade och tiden efter första världskriget. Uppllysning och kunskaper bland menige man har under de senaste 50 åren stigit i häpnadsväckande grad.

Att mjölken skulle ta skada om korna åt svamp är inte känt i denna trakt. Som tillsats i bröd är ~~inte~~ heller svamp känt.

Det var däremot brukligt, att man tog vara på s.k. rök-svampar eller "fnocksvamp" som den kallades för att användas som blodstillande medel på sår, som blödde starkt. Om man skadade sig, så att blodet rann, begagnades alltid fnocksvamp att stilla blodflödet med, innan man lade på förband. Fnock- eller röksvampen plockades i några exemplar, då de var färdiga och rök, då man tryckte på dem, och gömdes på en torr plats i hemmet för att tas i bruk vid påkommande behov. Men man skulle alltid iaktta en viss försiktighet, då man använde den, så att inte röken kom i ögonen. Det kunde förorsaka blindhet.

Som fnöske användes beredd svamp av någon art som växte på trädstammar. Antagligen var det björkticka. Det förekom före tändstickorna kom i allmänt bruk i bygden. Alltså under förra hälften av 1800-talet.

Träskomakaren Peter Petersson i Petamåla, född 1824, omtalade att så var förhållandet i hans barndom. Han berättade därom i slutet av 1890-talet. Hur man beredde "tonner" som han sade, kunde han inte tala om, då han inte kände metoden.

"Svamphuggare" har aldrig förekommit i denna trakt. Det är inte känt under några omständigheter. Uttrycket förekommer inte.

Häst.

Vem den förste var som bröt mot det gamla budet, att man inte fick äta hästkött, är inte gott att säga. Det skedde så småningom, först sedan hästköttet kommit i handeln som korv eller rökt. Då hästkorven började mera allmänt saluföras köptes den som metvurst med kött av andra djur än häst.

Någon särskild propaganda för hästkött till människoföda är inte känd här i trakten och inte har det, vad man vet, förekommit några särskilt anordnade "hästmiddagar". Att äta hästkött kunde inte få ske. Det var alltför motbjudande att ta befattning med en död häst. Då en häst på grund av ålder var färdig att avlivas, skickades bud på "rackaren" att flå huden av djuret, varpå köttet grävdes ner i vildmarken. Huden tog man vara på, och beredde den till läder. Att äta köttet av ett djur som ansågs så orent, kunde inte gå an. Denna uppfattning bland folket här i trakten var rådande ända fram mot slutet av förra århundradet. Att motviljan så på ganska kort tid slog om berodde till stor del på den allmänna upplysningen bland folket. Den som tog huden av en häst betraktades med en viss avsky. En gammal backstugusittare kallad Ålskinns-Lassen boende i Sloalycke brukade allmänt anlitas, då en häst skulle avlivas och flås. En annan person som också var mycket anlitaad bodde vid Kulebo vägsäl.

ACC. N:R M. 11611:6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När Degare-Sven i Glosebo förklarade sig villig att hjälpa till med att flå en häst, som dött under 1890-talet, blev hans hustru Ingrid alldeles utom sig av ursinne och förklarade, att han efter den gärningen skulle få heta rackare och betraktas som sådan i hela sitt liv, varför han måste för husfridens skull avstå från att deltaga i hästslakten. *er bettet med en flå hästen.*

En gång hade en bonde i Torsås socken köpt färskt hästkött i Bergkvara efter en förolyckad häst men vågade, inte omtala för sin hustru att det var kött efter en häst han hade köpt. Hustrun lagade emellertid köttbullar av köttet i tron att det var nötkött. Alla ~~lät~~ ^{lät} sig väl smaka, och lång tid efter talade husbonden om att det var hästkött, som konsumerades den gången.

Orsaken till att man inte ville äta hästkött var väl närmast den, att man från barnsben blivit inpräntad att det var av någon anledning orent. Det var här närmast fråga om andlig ~~oren-~~het, som varken tvättning eller kokning kunde ta bort. Att bryta mot en så uråldrig sed var inte lätt. Man kunde bli avskydd och *illa ansedd* för mindre och ~~ansedd~~ ^{kallad} som missdådare. Det betraktades ungefär liktydigt med kannibalism av traktens befolkning, och under en tid då isoleringen ännu inte blivit bruten i bygden var man i alltför hög grad beroende av det allmännas omdömen, tycke och smak. Det var svårt att bryta mot den gängse traditionen.

ACC. N:R M. 11611: 7.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Kalv, killing och lamm.

För att en kalv skulle vara duglig att äta måste den vara minst 8 dar gammal. Det förekom visserligen, att man slaktade kalven före den nått den angivna åldern, men då såldes köttet till staden. Att där avgöra om djuret ^{var} flera eller färre dagar gammalt var inte så lätt. Man åt allt ätbart på en kalv utom hjärnan. Den ansågs för oren liksom hästköttet och kastades därför bort. Den ende som åt kalvhjärna var prästen Arlin. Han brukade alltid låta anrätta den. Börnderna däremot eller deras anhöriga åt aldrig den sortens mat.

Att kasta bort kött var inte vanligt utom i de fall då djuret självdött. Det kallades kött efter en illdöing och att äta det kunde inte gå för sig, fast en och annan person, som inte var så noga med maten, sades äta fläsk efter svin som självdött.

Getter och killingar har inte förekommit i trakten på mycket länge, varför det ^{inte} är känt vilket anseende kött av dylika djur hade om det värdesattes eller ratades.

Lamm ansågs för att ha gott kött, då det nått tillräcklig ålder och kallades unglamm. Spädlamm tog man aldrig reda på.

Somliga ansåg testiklarna efter en bagge för mycket orena och kastade bort dem vid slakt. Andra däremot åt dem kokta och skurna i tunna skivor som pålägg och ansåg det för en

ACC. N:R M. 11611:8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

läckerhet. Men det var inte bra för kvinnor att äta det. De kunde därav bli riktigt "manfolkagalna" och det kunde få rätt obehagliga följder, om det ville sig illa.

Mjälten av ett slaktat djur brukade man ~~al~~drig ta vara på. Den ansågs inte ätbar utan kastades bort vid slakt.

Vilt. Jaktbytet kom till användning både för egen räkning och till avsalu. Man jagade i både lovlig och olovlig tid. Ett ~~djur~~ som skjutits i förbjuden tid hamnade alltid på det egna bordet. Skogsfågel brukade man snara under den förbjudna tiden, för att inte smällarna av skott skulle väcka misstankar.

Det mesta jaktbytet under lovlig tid såldes till städerna och man passade alltid på att skicka med vad man hade skjutit, då någon gjorde en stadsresa. Haren betingade ett pris av 1,50 till 2:-kr. och morkulla 75 öre. Tjäder betaltes med 1:50 kr. och orre med 1:-kr. Då det var förbjudet att fånga skogsfågel i snara, hände dock att man bröt mot förbudet och sålde bytet till självaste länsmannen, sedan man först stuckit in några hagel i fågelkroppen för att på så sätt ge det sken av att ~~man~~ skjutit och inte snarat fågeln. Somliga gamla vana tjuvskyttar var mycket händiga i att sätta snaror och giller på lämpliga ställen. Vildkanin förekommer inte i trakten isynnerhet var inte dette förhållandet i äldre tid.

ACC. N:R M. 11611:9.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Höns. Det var mycket sällan ~~men~~ tuppar och hönor anrättades till föda. När hönsbeståndet gallrades ut på grund av ålder var det vanligt att man sålde de kasserade till staden. Då kunde gamla hönor få gälla som ungtuppar. Vanligen högg man först huvudet av djuret, då det på så sätt var lättare att forsla.

Det förekom även att man åt ekorre, fast det ansågs som ett tecken på orenlighet. Fattigt folk, som inte var så nogräknat, då det gällde mat och dryck, fångade och åt ekorre på hösten, då djurets hull var bra.

Gölingkött var ett medel mot gulsot och förtärdes som medicin. Det brukade inte fattas i ett välordnat hem. Genom att tor-
ka köttet kunde det förvaras under lång tid för att tas till vid behov.

grön göling

Skatpulver var också ett läkemedel. Det var dock svårare att anskaffa, då det skulle härröra från en skata, som blivit dödad den 9 mars. Att tillreda skatpulver av en skata dödad på annan dag hade inget värde.

Kråka, skrika och korp förekom liksom kajan i stort antal men användes aldrig till människoföda, då samtliga var ansedda som asfåglar.

9

ACC. N:R M. 11611: 10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Fisk. All sorts sötvattensfisk, kan man påstå, användes till mat, om den var så pass stor att det lönade sig att tillreda den. Mest väde hade dock gädda och ål. Saltvattensfisk köpes i Karlskrona och man höll sig då vanligen till torsk och flundra. Småsill, som strömmingen kallades, såldes av blekingar, som efter större fångster brukade göra färder upp till gränssocknarna i Småland med lass av fångad fisk. Strömmingen betingade då vanligen ett pris av 16 skilling valen. Den såldes alltid efter val. Under vissa år brukade smålandsbönderna fara ner till Torhamn och där på ort och ställe förse sig med vinterbehovet av sill. Priset var där något billigare än i Karlskrona. En allmän uppfattning bland allmogen i denna trakt är, att ålen lever av as och bl.a. äter även döda människor, varför somliga personer ha aversion mot att äta ål.

Makrill salubjöds aldrig på de omnämnda platserna och denna fisksort är inte känd bland gemene man här på orten. Torsk både som lutfisk och kabeljo har alltid utgjort ett bra tillskott som sovel för folket här, och de mödosamma och dryga stadsresorna som företogs efter vissa mellantider förde alltid en mängd torsk och annan fisk från blekingekusten till gränssocknarna mot Blekinge. Så var förhållandet under förra århundradet. De modernare kommunikationerna har i hög grad ändrat livsföringen till det bättre och bekvämare.